Оце я вернув з похорону моєї приятельки а дитинячих літ. Ледве витягав ноги з русівського густого болота, а таки довів вовчицю до її ямки. В тонкі дошки її деревища груди землі дуже брутально гримали. Небогато нас було, і всі дивувалися, що я між ними був. Та вони не знали, хто була вовчиця.

Як я почав ходити до школи, то вона у своїй наївності кликала мене до своєї бідної хати і просила перечитати її збиток з бляшаної труби, аби вона знала, що там є. Крім "Кнігініцьких" латинкою, я не міг нічого більше второпати. Аж геть пізніше, як я був в гімназії, той збиток показався шляхоцьким дипломом для родини Кнігініцьких.

***

До її убогої хати всі богачі, всі попи, всі жиди посилали на нічліг всіх бідних і заблуканих.

Зниділим і брудним шляхтичам вона казала:

— Не блукайте по світі, а приставайте до людий, бо люди не люблять шляхти. Панщина навчила їх, хто ми є, і тому я лишилася з голою шляхоцькою трубою. Ночуйте, я вас погодую, а рано йдіть між люди і приставайте до них.

А злодієві говорила:

— Ти, небоже, не кради, краденим не погодуєшся, але йди просто, і вбивай, і ставай чоло до чола. Як твоє чоло розсиплеться, то нема утрати, а як богачеве впаде під твої ноги, то з гонором підеш покутувати. Я тебе переховаю, я тобі сорочку виперу і нагодую, але не наскакуй потайки на дурні маєтки.

А покритку з тяжких наймів у великих чоботах і засохлими сльозами на молодім лиці потішувала:

— Ти, небого, не журися, бо як уродиш файного байстрючка, то маєш силу, тебе, бідну, і так ніхто не возьме, а він виросте дужий на твоїх грішних руках. Ти посивієш, проклята між людьми, а він дорослe і обітре своїми кучерями гріх із тебе. Я викупаю твою дитинку, а ти подужаєш, ти молода і заробиш на него. Не цокай чолом у мій поріг, а сідай на постіль і проси бога за свою дитинку.

Всіх блукаючих, всіх бідних, всіх нещасливих вона зодягала і кормила зі своєї бідної долоні.

Перед війною вона розпустила всіх своїх доньок по роботах у світ. А було їх богато, а сама дальше приймала всіх грішних людей, дезертирів, злодіїв, калік і дівчат з грубими черевами, шугала поміж сусіди, як вовчиця, щоби нагодувати своїх безталанних гостей. А як війна кінчилася, то її доньки з дітьми почали сходитися до неї. Зяті були пруссаки, москалі, поляки, італьяни з неволі і українці з німецьких таборів. Старій вовчиці дуже тяжко було їм годити в малій хаті. Під чорною матір'ю божою вони забирали місце для своєї нації. Вільгельм, Франц-Йосиф, Николай, Шевченко, Ленін і Гарібальді допоминалися в тій хатині домінуючого місця. І серед шаленого крику і бійки не раз попадав на землю Вільгельм, або Микола, або Ленін. Тоді моя приятелька злізала з печі, ховала портрети в пазуху і вночі прибивала цвяшками назад до стіни, щоби жаден зять не бив доньки.

По війні всі порозходилися, лиш лишився внук від німця, бо батько його поїхав до свого краю, а його мама лежить тут на могилі.

Німчика я не раз бачу, як завертає чужі вівці, і тоді іду до його хати і бачу через вікно, як мирно під матір'ю божою примістилися царі, революціонери і поети.